

vány előtti, második fejezet – melyet, az előzményeket tekintve akár a regény zárásának is felfoghatunk – a fiatal, szintén sci-fi szerző egyik levelével zárul, melyet „Jan Schrella alias Roberto Bolaño”-ként ír alá. Az előszót jegyző Domínguez Michael talán túlzásba esik, amikor a chilei szerző érdemei között felhossa, hogy ő változtatta meg a jövőfogalmat a modern irodalomban; mindenesetre mégiscsak sikerül többé-kevésbé épkezláb keretek közé szorítania a sci-fi jelenlétének magyarázatát, mely nem csupán a popkultúra egyfajta láttelepe a regényben: ahogy a Jan Schrella által említett szerzők (például Ursula K. Le Guin vagy Philip K. Dick), Bolaño is úgy tekintett a jövőbe, mintha az a 20. század katasztrofális kiterjesztése volna. Bolaño számára sem kronológia a *science fiction*, hanem „az eltűnt idő keresése visszafelé”, erkölcsi állapot, etika, melyet csak egyfajta játékelmélet (például a káoszban mintákat kereső nyomozás) segítségével érthetünk meg.

A *science fiction szelleme* nem egy ismeretlen remekmű, nem vonultatja fel a teljesség és befejezettség poétikáját, de már számos olyan motívum és narratív elem megjelenik benne, ami Bolañót mint szerzőt egyedivé teszi; kettős fejlődésregény ez, mely nemcsak a szereplők, hanem a szerző útkeresésére is utal. Kiforrott regényalakjainak csírája megjelenik a cselekedni vágyó Remo és a bezárkózó, saját világában élő Jan figurájában, és felsorakoznak a jellegzetes bolañoi kitérők, az elbizonytalanítás, a megkérdőjelezett identitás és az a nyugtalanító érzés is – egyfajta kétségbeesett válaszkeresés –, amely minden egyes műve esetében magával ragadja az olvasót. Nemcsak az írás folyamatára kérdez rá; nagy rajongója, Patti Smith szavaival élve: egy „egyre táguló univerzum” első lenyomata. (*Jelenkor*)

BÁDER PETRA

A liftben kritikát írni tilos!

DÁNIEL ANDRÁS: *ÉS MOST ELMONDOM, HOGYAN LIFTEZTEM*

Első pillanatban meghökkentőnek tűnhet, hogy egy egész könyv szól egyetlen liftútról, Dániel András legújabb kötetének azonban alapélménye, hogy rendkívül szórakoztató módon ejti egyik ámulatból a másikba olvasóit. A 2017-es Könyvhétre megjelent *És most elmondom, hogyan lifteztem* című kötet öt éves elbeszélője minden bizonnyal sok gyerek (és felnőtt) nevében szólal meg, amikor így fogalmaz: „pompás volt le-fel zötyögni az emeletek között”. Pár oldallal később pedig egy lámpabúra fejű alak még ennél is konkrétan mondja ki, hogy „Liftezni menő!”. A témaválasztást illetően tehát minden kétséget eloszlat a kötet, amely azonban messze túlmutat a liftezés izgalmas, örömteli tapasztalatának bemutatásán. A történet koherenciájához erőteljesen hozzájárul a jól körülhatárolható tér, vagyis a változatos szereplőket és különféle váratlan eseményeket mindvégig a lift és az elbeszélő liftes fiú személye kapcsolja össze, így az álmatlan krokodil alakja és a nagymama aranyhalának születésnapjára igyekvő vendég egyaránt problémátlanul illeszkedik a mese világába, amelynek alapvető esztétikai minősége az abszurd és a groteszk.

Mindez nem újdonság azoknak, akik ismerik Dániel András korábbi munkáit, hiszen a *Kicsibácsi és Kicsinéni (meg az Imikém)*, a *Mit keresett Jakab az ágy alatt?*, valamint a Kufli-sorozat darabjai mind hasonló élményt nyújtanak, a szerző neve már garancia arra, hogy humoros történettel, furcsa szereplőkkel és aprólékosan kidolgozott, magával ragadó, jellegzetes képi világgal találkozhatunk. A felhőtlen szórakozás ezúttal sem marad el, gyerekek és felnőttek egyaránt élvezettel forgathatják az *És most elmondom, hogyan lifteztem* című kötetet. Megszokott módon a szöveg és a rajz egyaránt Dániel András munkája, ennek is köszönhető, hogy a textuális és a képi világ teljes összhangban van, remekül együttműködik. Mindenképp indokolt, hogy könyvtárgyként említsük a kiadványt, amely borítójával és a belv rendhagyó elrendezésével túlmutat a „hagyományos” könyvformán. A nagyalakú, keménytáblás borító felülete nem teljesen sima, az anyagszerű borítás tudatosítja és érzékelhetővé teszi a kötet materialitását, ami növeli a gyerekek számára a könyvvel való ismerkedés élményszerűségét, izgalmasabbá teszi a könyv kézbe vételét. Ezt a tapasztalatot fokozza, hogy a megszokottól eltérően a lapozás sem a vízszintes síkban történik, el kell fordítani a könyvtárgyat, amely így – a lift haladási irányának megfelelően – vertikálisan folytatódik. A kötet ilyen jellegű kialakítása miatt újszerűvé és érdekessé válik a nézegetés és az olvasás, játékosá téve ezzel a tevékenységet, valamint általában a könyvhöz és az irodalomhoz való viszonyt.

A történet klasszikus módon, egy jól ismert fordulattal veszi kezdetét: egy kisfiú elindul világot látni, szerencsét próbálni. Akár népmeseinek is tekinthető ez az alaphelyzet, amely az ismerősség érzését keltheti, hiszen a korábbi meseélményekből nem idegen a befogadónak ez az alapséma. Ám a zöldbab jelű óvodás nem a népmesék időlenné tágult archaikus világának vág neki, hanem egy fiktív-kortárs környezetben igyekszik boldogulni, ami nem is megy nehezen, a komolyabb próbatételek és az elnyert jutalom így elmaradnak (hacsak a tetőterasz elérését nem tekintjük annak). A cselekmény nem csupán egy kisfiú liftkezelőként szerzett élményei felől olvasható, hanem (a realistább igényű befogadónak) felkínálja az álomként való értelmezés lehetőségét is. Hiszen a főhős a csendespihenő előtt indul világgörülű útjára, majd egy felhőtaxin épp uzsonnaidőre ér vissza az óvodába a történet végén, így akár az álmok világában tett kirándulást is leírhatja a mese – ezt az interpretációt erősíthetik a különös lények és a szürreális világ. A főszereplő mindvégig névtelen marad, ahogyan a többi karakter is, a szöveg és a képek csak egy-egy jellegzetességüket emelik ki. Már az első oldalon kiderül, hogy a főhős óvodai jele a zöldbab: „Bizton hittem, hogy én vagyok a világ egyetlen óvodása, akinek zöldbab a jele. Kétlem, hogy tévedtem volna. Ez a tény kellő magabiztossággal vértezett fel a jövőre nézve. Én és a zöldbab: legyőzhetetlen páros vagyunk!” E szokatlan, különleges attribútum – ezen keresztül pedig az egyediség, a kiválasztottság tudata – többször is átsegíti a nehézségeken, egy ponton pedig a zöldbabok meg is elevenednek egy áramszünet alatt elmondott történet erejéig. A legtöbb szereplőről nem a szöveg szolgáltat információt, hanem a rajzokból derül ki például, hogy a varázsló munkát keres, az egyik vendég a kiskalapúak hetvenharmadik világtalálkozójára jött, egy másik utas pedig a norvég jégkrémváltogatott szövetségi kapitánya.

Ez az eljárás a könyvtárgy egészére jellemző, vagyis a képi világ túlmutat a szöveggel való kapcsolaton, önálló történeteket hoz létre, amelyek nem kötődnek szorosan a főszöveghez. Ennek legfőbb eszköze a képregényszerű ábrázolásmód, vagyis a rajzokon gondolat- és szövegbuborékok szerepelnek, emellett pedig különböző feliratok és cédulák segítségével képződnek meg a történet további rétegei. Így lehet a befogadó egy bűntény szemtanúja, amelyet az egyik utas kezében lévő újság címlapja is előrevetít: „Szörptolvaj a városban!”. A mellette álló szereplőnek egy szörp kandikál ki a kabátjából, amely azonban nem marad ott sokáig, különböző zsebekbe vándorol, míg végül eltűnik a liftből. A tettes kilétét megerősíti egy óriásplakát, amely oldalakkal később egy ház falán látható, ezen pedig a bűnös képe fölött olvasható, hogy „[k]örözött szörptolvaj”. Ennél jóval egyszerűbb történet-szál a muslinca esete, aki felháborodottan próbálja elérni, hogy ne légynek nézzék az utasok. A könyvtárgy kialakítása mellett a történetvezetésben és a szöveges egységek elrendezésében is formabontó a kötet, hiszen a rajzok szerves részeként is felbukkannak textuális elemek, így a cselekmény nemcsak a főszövegben zajlik. Vizuálisan azonban élesen elválasztja a különböző szövegegységeket a tipográfia, a befogadó a nyomtatott főszöveget érzékeli elsődlegesen meseként, amely mindvégig az oldalpárok alsó lapján, a liftakna területén helyezkedik el. A buborékokban viszont kézzel írott mondatok szerepelnek, így ezek teljesen belesimulnak a képi világba, egyértelműen az illusztráció részeként észleli őket az olvasó. Ez az eljárás kedvez az elidőző, böngésző befogadásnak, lehetővé teszi, hogy akár minden alkalommal más szereplőt kövessünk végig, újabb történet-szálakat fedezve fel, így többszöri olvasás után sem válik unalmassá a kötet.

Jellemzően a felső lapon, a lift terében jelenik meg vizuálisan a történet, alatta a liftaknában pedig a hozzátartozó szöveg kap helyet. Ebben a térben is megjelennek különös figurák, ám ezek az alakok marginálisak maradnak, nem kapcsolódik hozzájuk egy több oldalon keresztül követhető történet, csak töredezetten mutatkoznak meg. A liftakna falának rései, hiányos, csupasz felületei, repedései képileg is megteremtik azt a hasadt, metanarratív teret, amely szövegesen is megképződik. Egyrészt itt találhatóak elszórtan a kötet önreflexív megjegyzései, mint például, hogy „Szerintem semmi értelme liftezéstről könyvet készíteni!”, „Ez a könyv az elejétől a végéig kitaláció!”, „Ez a könyv szórul szóra igaz!”. Másrészt a főszöveg elhelyezése ezen a lapon – a praktikus szempontok mellett – arra is rávilágít, hogy az itt olvasható történet csak egy lehetséges verzió, és számtalan mese(változat) mondható még el. Nem kap kitüntetett szerepet ez a rögzített variáns, az elbizonytalanító és provokatív gesztusok kifejezetten ösztönzik, hogy a befogadó aktívan, kreatívan viszonyuljon a könyvtárgyhoz, segítségével kialakítsa a saját történeteit. A kötetre vonatkozó, egymásnak ellentmondó kijelentések mellett ennek eszköze az egész történet álmoként való értelmezésének lehetősége is. Ezek a megoldások egyértelműen igyekeznek kimozdítani megszokott kereteiből a mesét, és általában a könyv, valamint az olvasás fogalmát. A könyvtárgy újszerűsége megkívánja az újszerű viszonyt is, az aktív befogadást ösztönzi, amely egyrészt a kötet tényleges forgatását jelenti, az elidőző szemlélődést, másrészt pedig a fantázia megmozgatását. Utóbbira különösen a furcsa, abszurd szereplők hatnak, illetve a teljesen váratlanul összekapcsolt elemek, a valószerűtlen feltüntetése realitásként. Ennek egyik

példája a liftekben megszokott tiltótáblák, amely ebben a kötetben is megjelenik, ám minden oldalon más felirat szerepel rajta: „A liftben eget rengetni tilos!”, „A lift-ről mesét írni szigorúan tilos és életveszélyes!”, „A liftben feliratot elolvasni tilos!”. A megszokott és konvencionális forma feltöltése váratlan, helyzetidegen tartalommal nemcsak a mesei világ sajátos szabályrendszerét mutatja meg, hanem a humor forrásává is válik. És egyúttal talán arra készíteti a befogadókat – mint a jó gyerek-könyvek általában –, hogy a mindennapok unottságával tudomásul vett jelenségek esetében új perspektívát érvényesítsenek, átértékeljék azokat.

A különleges, igényes és részletesen kidolgozott vizualitása miatt a könyv az önálló képnézegetésre is kiválóan alkalmas, ennek során pedig lehetőséget teremt a saját mese kitalálására. Néhány oldalpáron azonban nem a megszokott liftbelső látható, hanem a szálloda elképzelt emeletei vagy egy felhőkarcolókkal teli városkép, esetleg a korábban emlegetett megelevenedett zöldbabok. Az aprólékosan megrajzolt épületképek különösen jól használhatóak böngészőként, ezt a funkciót pedig az illusztrációkon megjelenő kérdések is erősítik, amelyek például így hangzanak: „Mind a hét csigám elveszett! Hol lehetnek?”, „Hol hagytam a kulcsomat?” vagy „Hova tettem a szemüvegemet?”. A sok apró felfedezni valót rejtő képen a gyerekek meg tudják keresni a választ ezekre a kérdésekre, így ismét a könyvtárgy játékosága, több módon való felhasználhatósága kerül előtérbe, felszabadítónak téve a könyvhasználat és az olvasás élményét. A zöldbabok eredetmítosza három részletben tárul fel a főszereplő kisfiú elbeszélésében – mindig a körülményeknek és az utazóközönség igényeinek megfelelően. Egy rövidebb üzemzavar alkalmával kezdődik el a történet („Hogy addig se múljon haszontalanul az idő.”), majd az utasok kérésére – többször is megszakítva ugyan, de – befejeződik a 20. emeletig. Az aitiológia a narratíva és a vizualitás szempontjából is kétséges, a történet számomra nem tudott igazán érdekessé válni, a végcélt jelentő felhőterasz és a liftesfiú kalandjai sokkal inkább lekötik a figyelmet, így a zöldbabos epizódnak mindegyelőre retardáló szerepe válik hangsúlyossá. A ruhában ábrázolt, két lábon járó hüvelyesek napozása határozottan bizarr képet jelent, amelynek szokatlansága tettséget és idegenkedést egyaránt kiválthat.

E kitérő tovább árnyalja a zöldbabot mint attribútumot, jelezve a főszereplő jártasságát a témában. Egyúttal ismét önreflexív gesztusként, a történettel kapcsolatos olvasói kételyek megválaszolásaként is érthető a következő párbeszéd (amely szintén a liftakna terében kap helyet):

„– Ennek a történetnek semmi értelme nincsen! – vágott közbe az egyik utas.

– Miből gondolja? – kérdeztem.

– Egy zöldbabbal nem történhet semmi efféle! – dohogott. – Teljes képtelenség az egész!

– Nézze – mondtam magamra erőltetett nyugalommal –, nekem zöldbab volt a jelem az óvodában. Illetve valójában most is az. Szóval lehet, hogy többet tudok erről a témáról, mint gondolná.” A szöveget szervező mesélés motívumának hagyománya már az *Ezeregyéjszaka* meséiben és a *Pentameron*ban megjelent, a keretes elbeszélés típusa pedig a gyerekeknek és a felnőtteknek szánt irodalmi művek esetében egyaránt kedvelt forma. Ez a megoldás ugyanis kedvező alkalmat jelent a szerzőnek, hogy megfogalmazza saját ars poeticáját. Hiába távolodott el

szerkezetileg ettől a tradíciótól Dániel András kötete, ezt az ismérvet megtartotta, és teljes mértékben ki is használta. A korábban emlegetett önreflexív megnyilatkozások is könnyen értelmezhetők egy markáns szerzői hitvallás felől, amely végső formában így fogalmazódik meg: „Nem gondolom, hogy minden történethez feltétlenül jár egy tanulság is [...] Hová lenne akkor az izgalom?”. Dániel András több interjúban is hangot adott annak a véleményének, hogy a didaktikus, tanulságos történetek mellett szükség van olyan mesékre is, amelyek egyáltalán nem akarnak nevelni, egyetlen céljuk a szórakoztatás: lehetővé teszik a teljes kikapcsolódást és lazítást. Ebből fakadóan sok figurának és helyzetnek valóban nincs önmagán túlmutató jelentése, jelenlétüket érdekességük, élvezetességük magyarázza.

A mesélés, történetmondás örömét mindenekelőtt a szöveg nyelvi megalkotottsága tudja érvényre juttatni a gazdag és választékos szóhasználat révén. A szerző kreativitása ugyanis a képi invenció mellett a nyelvi leleményességben is megmutatkozik. Alapvetően meghatározza a kötet humorát a szóviccek alkalmazása, amely többek között a Le Pattant hotel, a Kányaháj-szigetek vagy a Tsontfogászy elnevezésben érhető tetten. Emellett a váratlan szóképzések (babológia), a szokatlan összetételek (felhőtaxi), a megszokottól eltérő kontextusban való szóhasználat (A liftben rezet zengetni tilos!), valamint a hapax legomenonok (trupurbiavirág) mind a komikum esztétikájához járulnak hozzá. A fantáziadús és igényes nyelvhasználat egyszerre játékos, ám abszurdításában is némi kifinomultságot hordoz: „[...] egész nap egyéb dolguk sem volt (ti. a zöldbaboknak), mint a kellemes cseverészás, szörpök és koktélok kortyolgatása, valamint a gondtalan henyélés szépen gondozott kertjeikben”. E sajátosság az irodalmi és az anyanyelvi neveléshez is hozzájárul, gazdagítja a szókincset, érzékenyíti a befogadó nyelvhasználatát, nyelvi intuícióját. Éppen ezért olykor disszonáns hatást kelt, hogy ezek a kijelentések az ötéves elbeszélőhöz tartoznak, némileg problematizálva ezzel a megszólalás hitelességét. Végsősoron azonban nem válik zavaróvá ez az eljárás, a magabiztos, érett és felnőtt(es) megfogalmazások sokkal inkább mókásan hangzanak egy óvodás szájából, így egyértelműen a szöveg humorát erősítik: „Útra kelek, mert úgy érzem, megtanultam mindent, ami megtanulható volt e vendégszerető óvoda falai között. Most új kalandokkal vár a nagyvilág! Kérem, ne szomorkodjon, biztos vagyok benne, hogy még hallanak felőlem!”

A történet a történetben szerkezet – és ennek mentessége a didaxistól – rámutat a mesemondás örömeire és erejére is. Hiszen ideális esetben a szöveg élményként, örömforrásként való felismerése az olvasás alapvető tapasztalata, amely megalapozza az olvasásra nevelés folyamatát, a későbbi irodalomértést. Az élményszerűsége és ennek sorsfordító hatására hívja fel a figyelmet maga a könyv is: „Több liftbaleset történt befejezetlen történetek, mint eltört fogaskerekek miatt!”; „A történetek különös dolgokra képesek! Állítólag egyszer egy nagymama egyetlen mesekönyv felolvasásával képes volt megállítani egy szakadék felé száguldó gyorsvonatot.” Ez a felfogás magyarázhatja a zöldbabok történetének szerepeltetését is, amelynek oka tehát egyszerűen a mesélés öröme és ennek megmutatása. Innen nézve pedig az az álláspont sem marad érvénytelen, hogy – akár a szerzői szándék ellenére is – minden történet hordoz valamilyen tanulságot, jelen esetben a mesemondás, az olvasás derűjére tanít és emlékeztet a kötet. Éppen ez a sajátosság az,

ami miatt ötéves kortól mindenkinek ajánlott Dániel András új kötete, hiszen azok a felnőttek is élvezettel, az újrafelfedezés lelkesedésével forgathatják, akik már csak elvétve olvasnak, és nem szánnak időt hosszabb szövegekre – talán ez magához hozza a kedvüket. Hiszen a jó gyerekkönyv ismerve, hogy gyerek és felnőtt egyaránt élvezettel használja, ahogyan az ajánló fogalmaz: „Ajánljuk viszont mindazoknak, akik elmúltak már ötévesek, de még nem töltötték be a százat.” (*Pozsonyi Pagony*)

GESZTELYI HERMINA

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ
Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége
Tipográfia: Kass János
Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége
Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató
Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.